

<https://doi.org/10.30563/turklad.863454>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	Kitap Tanıtımı / Book Review
Geliş Tarihi / Received date	: 18.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted date	: 01.06.2021
Yayın Tarihi / Date published	: 20.06.2021

Atıf / Citation

Tunca, H. (2021). "Çelik, Muhittin (2020). Kaşkay Türkçesi Grameri, Ankara: Gazi Kitabevi, isbn 978-625-7216-98-0, 193 s.". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRK LAD)*, 5. Cilt, 1. Sayı, 236-240.

**ÇELİK, MUHİTTİN (2020). KAŞKAY TÜRKÇESİ GRAMERİ,
ANKARA: GAZİ KİTABEVİ, ISBN 978-625-7216-98-0, 193 s.**

*Çelik, muhittin (2020). kaşkay türkçesi grameri,
ankara: gazi publication, isbn 978-625-7216-98-0, 193 s.*

HASAN TUNCA¹

Öz

İran siyasi tarihinde önemli bir yer tutan Türk topluluklarından biri olan Kaşkaylar hakkında bilgilerimiz yeterli değildir. Kaşkaylar, Türkiye’de adını doksanlı yıllardan sonra duyurmaya başlamıştır. Türk kültürünün eskicil öğelerini en iyi şekilde koruyan Türk topluluklarından birisidir. Son yıllarda gerek Kaşkayların gayretleri ve gerekse Türkiye’de bu konuda yapılan akademik çalışmalar, Kaşkay Türklerinin ve Kaşkay dilinin tanınmasına önemli katkı sağlamıştır. Bu çalışmalardan biri, Kaşkay Türkçesi Grameri adlı eserdir. Bu eser, bugüne kadar yayımlanmış Kaşkay Türkçesi metinlerini de kapsayacak biçimde hazırlanmıştır. Bu çalışmada Kaşkay Türkçesi Grameri adlı eserin tanıtımı yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kaşkay Türkçesi, Ses Bilgisi, Şekil Bilgisi.

¹ Öğr. Gör., İnönü Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, Battalgazi/Malatya, el-mek: hstunca@gmail.com

ORCID ID: 0000 0002-5086-5948

Abstract

Our information about the Qashqais, one of the Turkic communities that have an important place in Iranian political history, isn't enough. Qashqais have begun to announce their name in Turkey after the nineties. It is one of the Turkic communities that preserves the archaic elements of Turkic culture in best way. In recent years, efforts of the Qashqai and academic studies on this subject in Turkey made an important contribution to the recognition of Qashqai Turks and their languages. One of these studies is the book called as "Kaşkay Türkçesi Grameri". This book was prepared in a way to include the published texts in Qashqai Turkic until today. In this paper, the book called as "Kaşkay Türkçesi Grameri" will be introduced.

Key Words: Qashqai Turkic, Phonetics, Morphology.

Kaşkay Türkçesi, konumu itibariyle Türk Dünyası'nın en güneyinde konuşulan Türk şivesidir. Kaşkaylar, İran coğrafyasında Azerbaycan Türklerinden sonra en kalabalık Türk topluluğunu oluşturur. İki dilli bir halk olan Kaşkaylar, yazı diline sahip olmadıkları için her geçen gün dillerini konuşmakta ve kültürlerini yaşamakta büyük zorluklar çekmektedirler. İran'da Kaşkaylarla ilgili çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, Türkiye'de Kaşkaylar göz ardı edilmiştir. Ancak, Kaşkaylı gençlerin, Türkiye'de lisans ve lisansüstü eğitim görmeye başlamaları ile devam eden süreç, Kaşkaylar ile ilgili akademik çalışmaları hızlandırmıştır. Son yıllarda, özellikle Türkiye'deki çalışmalar, Kaşkay Türklerinin tanınmasına önemli katkı sağlamıştır (Çelik, 2020: 3). Bu çalışmalardan biri de Dr. Muhittin Çelik'e aittir. 2020 yılında Gazi Kitabevi tarafından Kaşkay Türkçesi Grameri adlı eser 978-

625-7216-98-0 Uluslararası Standart Kitap Numarası (ISBN) ile yayımlanmıştır. Eser, Kaşkay Türkçesinin ilk müstakil gramer incelemesi olması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir. Bu eser, yazarın 1997 yılında tamamladığı ve Türkiye'de yapılan, Kaşkay Türkleri ile ilgili ilk doktora tezi olan Kaşkay Türkçesi adlı çalışmasından oluşturulmuştur. Yazar, o yıllarda sahada derlediği metinlerin yetersizliği, Kaşkay Türkçesinin ses ve şekil özelliklerini tam olarak yansıtamayacağı düşüncesiyle-Türk Dil Kurumundan yayımlanmak üzere olumlu raporun verilmesine rağmen eserini yayımlamamıştır. 2005 yılında Kaşkayların yaşadığı yaylak ve kışlak sahalara ikinci bir çalışma gezisi yaparak, bu çalışmada derlediği metinleri, Kaşkay Türkçesi Metinleri (2014) adıyla yayımlamıştır. Bu derlenen metinlerin yanı sıra, Kaşkay Türkçesine artan ilgi ile birlikte Kaşkay Türkçesi üzerine yapılan lisans, lisansüstü çalışmaları ışığında oluşan veriler ve eserler, yazarın Kaşkay Türkçesi gramerini hazırlamasını sağlamıştır.

Kitap; *Giriş* (s.1-18), *Ses Bilgisi* (s.19-55), *Şekil Bilgisi* (s.56-179), *Sonuç* (s.181-183) ve *Ekler* (s.187-193) olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Kitabın *Giriş (s.1-18)* bölümü, *Kaşkaylar ve Kaşkay Türkçesi (s.2-18)* başlığı olmak üzere, *Kaşkayların Yaşadığı Coğrafya, Geçmişte ve Günümüzde Kaşkay İli, Nüfus, Kaşkay Türkçesi ve Türk Lehçeleri İçindeki Yeri, Kaşkay Edebiyatı, Çağdaş Kaşkay Edebiyatı* alt başlıkları ile devam eder. Yazar, İran siyasi tarihinde önemli bir yer tutan Türk topluluklarından biri olan Kaşkayların, isimlerinin menşei üzerinde durur. Kaşkayların yaşadığı bölge, İran'da yaşayan diğer göçebe aşiretlere nispetle, karşılaştırılmayacak ölçüde geniş bir alan olduğu vurgusunu yapar. Kaşkayların el sanatlarındaki maharetlerinden bahseder. Ayrıca, Kaşkayların yaşadıkları coğrafya ve göçebe ruhu, Nissan Motor otomobil firmasının bir modelinin adı olmasında ilham kaynağı olmuştur. Tasarımcıların, Kaşkayların karakterleri ve göçebe ruhunun engel tanımaması fikrinden yola çıkarak 2006 yılında Nissan Qashqai olarak piyasaya sürmesi, zikredilmeye değer bir husustur (Çelik, 2020: 6).

Geçmişte ve Günümüzde Kaşkay İli (s.6) alt başlığı altında yazar, 'İl' kavramının 'kan birliği' ilişkilerine tam olarak uyulmasından ileri geldiğini ifade eder. Kaşkayların sağlam ve güçlü bir 'İl' seviyesine yükselmesinin sebepleri üzerinde durur. Yazar, *Kaşkay Türkçesi ve Türk Lehçeleri İçindeki Yeri (s.7-11)* alt başlığı altında, Türk dilinin tasnifinde Kaşkay Türkçesi ile ilgili farklı görüşler olsa da bu dilin, Oğuz grubu içinde Güney/ Batı Oğuz Türkçesinin bağımsız bir kolunu teşkil ettiğini ifade eder. Kaşkay Türkçesinin; Karluk ve Kıpçak gruplarıyla ayrıca Eski Anadolu, Halaçça ve Horasan Türkçesi ile bazı ortak yönleri bulunduğuna işaret eder. Oğuz grubuna mensup diğer lehçelere kıyasla daha arkaik unsurlar barındıran Kaşkay Türkçesinin, halkının çoğunun göçebe hayat tarzını devam ettirmeleri ve izole bir biçimde yaşamalarından dolayı, dil ve kültür özelliklerini özgün bir biçimde koruyabildikleri hususuna temas eder. Göçebe hayat tarzının gereği hayvan, tabiat, doğa gibi alanlarda zengin kelime dağarcığı ile ilgili örnekler verir.

Kaşkay Edebiyatı (s.11-15) bölümünde yazar, Kaşkay edebiyatının temelini manzum türler olduğunu ifade ederek Kaşkayların önemli şairlerinden şiir örnekleri verir. Zengin bir sözlü edebiyata sahip olduklarından Kaşkaylar arasında atasözleri, deyimler ve bilmece yaygındır. 'Darbü'l-mesel' olarak adlandırılan atasözlerinin, Anadolu'da ve diğer Türk boyları arasında anlamı ve özü değişmeden fakat şive ve ağız farkıyla devam ettiğine temas ettikten sonra yazar; atasözü, deyim ve bilmece örnekleri verir. *Çağdaş Kaşkay Edebiyatı (s. 15-18)* kısmında, başta; Hüseyin Ali Kaimi, Tahmas Şakakı Bollu, Davud Hasan Ağalı, Temur Gurdani Bulverdi, Mansur Şah Muhammedi Mehterhana olmak üzere yeni nesil şairlerden; Avezullah Saferi Keşköllu, Ersalan Mirzai Teyipli, Kambiz Necefi Çobankara, Behmen Muradi Alamdarlı, Fettane Muradi Karakanlı gibi şairlerden bahsettikten sonra şiir örnekleri verir.

Ses Bilgisi (s. 19-55) bölümü, Kaşkay Türkçesinde kullanılan ünlülerin sayısı ve niteliği ile ilgili bilgiler ile başlar. Kaşkay Türkçesinin gerek yazı diline geçiş aşamasında olması, gerekse Kaşkay ilindeki ağız farklılıkları, ünlülerde çeşitlilik sağlamıştır. Yazar, çalışmasında *a, e, ê, i, i, o, ö, u, ü* ünlülerini esas almıştır. Kaşkay Türkçesinde uzun ünlü örnekleri görülür ancak bunlar, ikinci derecede uzun ünlüler olup daha çok hece kaynaşması ve ünsüz düşmesi sonucu meydana gelen ünlü uzunluklarıdır. Bunların dışında, Kaşkay Türkçesinde uzun ünlü ile telaffuz edilen, Türkçedeki asli uzun ünlüleri de görmek mümkündür: *ât (KV-VI. a-84) 'at', çây (KT-VI. a-101) 'çay', yârum (KT-VII-a.28) gibi (Çelik, 2020: 22).* Yazar, *Uzun ünlüler (s.22-24)* alt başlığını, *Hece Kaynaşması ile Meydana Gelen Uzunluklar, Ünsüz Düşmesi ile Meydana Gelen Uzunluklar, Arapça-Farsça Alıntı Kelimelerde Korunan Uzun Ünlüler, Vurgu ve Tonlamayla İlgili Uzunluklar* başlıkları ile vermiştir. *İkiz Ünlüler* alt başlığını, *Eşit İkiz Ünlüler ve Alçalan İkiz Ünlüler* başlıkları ile vermiştir. *Ünlü Uyumları (s.25-28)* alt başlığında, yazar, Kaşkay Türkçesinde kalınlık-incelik uyumunun (büyük ünlü uyumu) ve düzlük-yuvarlaklık uyumunun (küçük ünlü uyumu) bulunmakla birlikte, fazla gelişmemiş ve kurallaşmamış olduğunu örneklerle ifade eder. Yazar, *Ünlü Değişmeleri (s.28-36)* alt başlığını *Kalın Ünlülerin İncelemesi, İnce Ünlülerin Kalınlaşması, Geniş Ünlülerin Daralması, Dar Ünlülerin Genişlemesi, Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması, Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi* başlıkları ile inceler. *Ünlü Düşmesi* alt başlığında yazar, orta hece ünlüsünün ekleşme sırasında düşmesinin

sıklıkla görüldüğünü ifade eder. *Ünlü Türemesi* alt başlığı ile diğer başlığa geçilir. *Ünsüzler* (s. 37-41) başlığında, Kaşkay Türkçesinde bulunan ünsüzlere yer verilir: *b, c, ç, d, f, g, ğ, h, ĩ, j, k, ĩ, l, m, n, ŋ, p, r, s, ŝ, t, v, y, z*. Ancak, /C/, /c/, /K/, /P/, /T/ sesleri de kullanılmaktadır. Yazı dilinde bu seslere yer verilmemektedir. Çünkü bu sesler, yazı diline geçiş aşamasında olan Kaşkay Türkçesi yazılı metinlerinde kullanılmaz (Çelik, 2020: 37). Bu asli ünsüzlerin yanında, konuşma dilinde, ağız özelliklerini yansıtan ünsüzlerin özellikleri, Kaşkay Türkçesindeki örnekleri ile verilir. Yazar, Kaşkay Türkçesi yazılı metinlerinde ünsüz uyumunun pek görülmediğini örneklerle açıkladıktan sonra, *Ünsüz Değişmelerine* geçer. Bu alt başlığı yazar, *Sedalılaşıma, Sedasızlaşma, Patlayıcılaşma, Sızıcılaşma, Akıcılaşma* ve *Ünsüz Benzeştirmeleri* alt başlıkları ile verir. *Ünsüz İkileşmesi* (s.50) alt bölümünde yazar, bu ses olayının Kaşkay Türkçesinde yaygın olarak görülen bir ses olayı olduğunu ifade edip bolca örnek verir. Yazar, *Ünsüz Türemesi* (s.53), alt başlığı altında *h türemesi* kısmında, Kaşkay Türkçesinde /h/ sesi ulaması (ilişmesi) olayının Azerbaycan ve Gagavuz Türkçesinde olduğu gibi özellikle konuşma dilinde yaygın olduğuna işaret ederek Halaç unsurlarının etkisi olabileceğini düşünür.

Geleneksel bir gramer incelemesi olarak devam eden eserin üçüncü bölümü, *Çekim Ekleri* (s. 57-87) ile başlar. İsim çekim eklerinden; çokluk eki, iyelik ekleri, hal ekleri, fiil çekim eklerinden; kişi ekleri ve haber kipleri ile devam eder. Haber kipleri; geniş, şimdiki, görülen (belirli) geçmiş, duyulan (belirsiz) geçmiş ve gelecek zaman çekimleri varsa, olumsuz şekilleri ile birlikte tablolar halinde, örnek fiillerle verilmiştir. Tasarlama kipleri; dilek, şart, gereklilik, istek ve emir kipi olarak olumsuz şekilleriyle verilmiştir. Birleşik zamanlı fiil çekimleri de ihmal edilmemiş, *Hikaye* başlığı altında, geniş zamanın hikayesi, şimdi zamanın hikayesi, belirli geçmiş zamanın hikayesi, belirsiz geçmiş zamanın hikayesi, gelecek zaman hikayesi, şart kipinin hikayesi, istek kipinin hikayesi; *Rivayet* başlığı altında ise, geniş zamanın rivayeti, şimdiki zamanın rivayeti olumsuz şekilleri ile verilmiştir. Bunun dışında isimlerin cevher fiiliyle çekiminden bahsedilmiştir. *Yapım Ekleri* (s.87-108) bölümünde, isimden isim yapma ekleri, isimden fiil yapma ekleri, fiilden isim yapma ekleri, fiilden fiil yapma ekleri verilmiştir. *Fiilimsiler* alt başlığında ise, sıfat-fiiller ve zarf-fiiller yine Kaşkay Türkçesinden örneklerle gösterilmiştir. *Kelime Türleri* (s.117-179) bölümü; *İsimler* (s.117-120), *Zamirler* (s.121-131), *Sıfatlar* (s.131-145), *Zarflar* (s.145-161), *Edatlar* (s.162-179) olmak üzere beş alt başlıkta incelenmiştir. *İsimler*; somut, soyut; özel, cins; tekil, çoğul ve topluluk isimleri olarak verilmiştir. *Zamirler*; şahıs, işaret, dönüşlülük, birliktelik, soru, belirsizlik ve bağlama zamirleri olarak sınıflandırılmıştır. *Sıfatlar*; niteleme ve belirtme olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Belirtme sıfatları da işaret, sayı, soru ve belirsizlik sıfatları olarak verilmiştir. *Sayı Sıfatları ve Sayı Sistemleri* (s.133) alt başlığında, Kaşkay Türkçesinin Türk boylarının çoğunun kullandığı onluk sistemi kullanmasına rağmen, iki dilli Kaşkay halkının, eğitim dili Farsça olduğundan matematiği ve sayıları bu dille öğrendiği için her geçen gün Farsça sayı sözcüklerinin kullanımının artarak devam ettiği gerçeği üzerinde durulmuştur. Sayı sıfatları; asıl sayı, sıra sayı, üleştirme, kesirli ve topluluk sayı sıfatı olarak verilmiştir. Kaşkay Türkçesinde *zarflar*; yer-yön, zaman, hal, miktar (azlık-çokluk), soru zarfları olarak sınıflandırılmıştır. *Edatlar* ise, ünlem, bağlama (bağlaç), çekim, cümle başı, gösterme, cevaplama, sözcük sonuna gelen edat olmak üzere bölümlendirilmiştir.

Kaşkay Türkçesinin ses ve şekil bilgisi açısından karakteristik özelliklerinden bahsedildiği kitabın *Sonuç* (s.181-183) bölümünün, çalışmanın en önemli kısmı olduğunu söyleyebiliriz. Yazar, bu bölüme Kaşkay Türkçesinin Oğuz grubu şiveleriyle ortak ve Oğuz grubu şivelerinden ayrılan özelliklerini sıralayarak başlar. Sonrasında şekil bilgisi ile ilgili özellikleri maddeler halinde verir. Kaşkayların iki dilli bir halk olduklarından, dil özelliklerinden ve Farsçanın Kaşkay Türkçesi üzerindeki etkisinden bahseder. Kaşkay Türkçesinin, Oğuzcanın genel özelliklerini taşıyan bir şive olmasının yanı sıra, kendine has bazı özellikler barındırdığı vurgusunu yaparak bölümü bitirir.

Ekler (s.187-193) bölümünde, Kaşkaylar ve Kaşkay Türkçesi ile ilgili Türkiye’de yapılan bazı çalışmaların künyesi verildikten sonra Dr. Muhittin Çelik’in özel arşivinden Kaşkaylar ile ilgili görseller paylaşılır.

Kaşkay Türkçesi Grameri adlı çalışmanın, Kaşkay Türkçesinin çağdaş Türk lehçeleri arasında hak ettiği yeri almasına katkı sağlamasının yanı sıra, uzun yıllara dayanan araştırmaların neticelerinin bilim dünyası ile paylaşılması adına çok kıymetli bir eser olduğunu ifade etmek gerekir. Bu eser, ileride ses ve şekil bilgisi açısından daha derin ve ayrıntılı çalışmalara kapı aralamayı sağlamasıyla çağdaş Türk lehçeleri araştırmalarında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Dr. Muhittin Çelik’in Türklük Bilimine değerli katkılarının devam etmesini dileriz.

Bir canlı militem, özdeş dilim var

Ayrıksı bir ağaç, ayrı gülüm var

Kimse ki dil varı her ne ser varı

Uluslar içinde üçe üçe yer varı

‘Bir canlı milletim, bağımsız dilim var.

Seçkin bir ağacım, ayrı gülüm var.

Kimin dili varsa her istediği var.

Milletler içinde yüce yüce yeri var.’

Avezullah Seferi-Yetimyal

Kaynaklar

Çelik, M. (2020). *Kaşkay türkçesi grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.